

EBÛ İSHÂK EŞ-ŞÂTİBÎ (V. 790/1388) VE YAŞADIĞI DÖNEMDE GİRNATA

Dr. Burhan BALTACI
Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZET

EBû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Ğîrnâtî eş-Şâtîbî (v. 790/1388) önemli bir düşünür ve fakihtir. Yaşadığı dönemde önemli bir ilim merkezi olan Gîrnata'da yetişmiştir. Biz bu çalışmamızda Şâtîbî'nin hayatı, eserleri ve yaşadığı dönem hakkında bilgi vermeye çalıştık. Yaşadığı çevre ile etkilediği şahıs, olay veya ortamın tespiti için hayatına ve dönemine genel hatlarıyla bir bakış yaptık. Şâtîbî'nin yaşadığı dönemde Gîrnata'da siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik durum hakkında bilgi verdik.

Anahtar Kelimeler: Ebû İshâk eş-Şâtîbî, Şâtîbî'nin Hayatı, Gîrnata, Endülüs, On Dördüncü Yüzyıl'da Gîrnata.

ABSTRACT

Abu Ishaq al-Shatibi (d. 790/1388) and Granada in His Time

Abu Ishaq Ibrahim b. Musa b. Muhammad al-Lakhmi al-Shatibi (d. 790/1388) is one of the important Muslim thinkers and jurists (faqih). al-Shatibi was grown up in Granada (in Andalusia/Muslim Spain) where was a center of knowledge (al-'ilm) then. This is why, al-Shatibi had the opportunity of studying with the well-known scholars of Arabic language and literature in his time. In this article, we tried to review al-Shatibi's biography, life, works and historical background along with political, social, cultural and economic developments during the fourteenth century in Granada.

Key Words: Abu Ishaq al-Shatibi, Shatibi's Biography, Granada, Andalusia, Granada in the Fourteenth Century.

GİRİŞ

Endülüs, Müslümanların elinde bulunduğu dönemde ilim, kültür, sanat ve ekonomi alanında gelişme kaydetmiş olan bugünkü İspanya ve çevresini içine alan bir coğrafyadır.¹ Her ne kadar Endülüs hakkında, yetiştirdiği âlimlerin hayatları ve eserleri bilimsel anlamda tetkik edilirken inceleme yapılmış olsa da;

¹ Endülüs ismi belli bir dönem güney Fransa'yı da içine alan Müslümanların elinde tuttukları bölge için kullanılmış ise de bu kullanım zamanla Müslümanların elinden çıkan topraklar neticesinde sadece güneyde Benî Ahmer Devleti'nin sınırlarının içinde kalan bölge için kullanılır olmuştur. Özdemir, Mehmet, "Endülüs", *DİA*, c. XI, ss. 211-225, İstanbul 1995, XI, 211. Genel anlamda Endülüs denildiğinde ise sınırları değişmekle beraber Müslümanların elinde tuttukları İspanya ve çevresindeki bölge ve bu bölgedeki kurdukları medeniyet kastedilmektedir.

siyasî, sosyal ve ilmî faaliyetleri itibariyle müstakil çalışmaların yapılmasına hâlâ ihtiyaç bulunmaktadır.

Endülüs hakkında yapılacak çalışmalar İslam Medeniyetinin ve ilmî birikiminin ulaştığı seviye hakkında var olan görüş birliğinin bilimsel olarak da gözler önüne serilmesi açısından önemlidir. Bu çalışmada, Endülüs'ün yetiştirdiği ilim adamlarının önde gelenlerinden ve son dönem İslam ilimleri sahasında yapılan çalışmalarda eserlerine sıkça başvurulanan Ebû İshâk eş-Şâtibî (v. 790/1388) hakkında yaptığımız müstakil bir araştırma esnasında tetkik ettiğimiz kaynaklarda rastladığımız ilgili dönemin Gırnata'sının özelliklerini müstakil bir çalışma şeklinde sunmayı uygun bulduk.² Hedefimiz bundan sonra yapılacak çalışmalara bir ışık tutmak ve Şâtibî'nin yaşadığı dönemdeki Gırnata'nın siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel özellikleri hakkında bilgi vermektir. Bir bütün olarak Gırnata tarihi eksenli bir araştırmanın makale boyutlarını aşacağı kuşkusuzdur. Bu sebeple çalışmamızı Şâtibî'nin yaşadığı dönemde Gırnata ile sınırlandırmayı uygun gördük. Çalışmamızda öncelikli olarak Şâtibî'nin hayatına değinilecek arından da dönemin Gırnata'sı hakkında bilgi verilecektir.

I. ŞÂTİBÎ'NİN HAYATI

Şâtibî'nin adı kaynaklarda, isim, künye ve nisbesi bir arada olmak üzere *Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Ğirnâî eş-Şâtibî* şeklinde yer almaktadır. Künyesi '*Ebû İshâk*' olup, ismi '*İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed*'dir.³

Kabilelerine nispetle '*el-Lahmî*' olarak anılmaktadır. Kaynakların bildirdiğine göre, Yemen'den gelerek Şam'a yerleşmiş olan bu kabile Lahm (noktalı 'hâ' ile) b. Adıyy'e nispetle bu adı almıştır.⁴ Bir diğer veriye göre de 'Lahm', cahiliye döneminde Arapların liderlerinin içinden çıktığı Yemenli, 'Amr b. 'Adıyy b. Nasr el-Lahmî'nin ailesi olan kabiledir.⁵

² Baltacı, Burhan, *Şâtibî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*, Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Halis Albayrak, Ankara 2005, ss. X+237. Bu çalışma, araştırmamızın ilgili bölümlerinin yeniden gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi ile oluşturulmuştur.

³ Mucârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. 'Alî el-Endelûsî (v. 862 h.), *Bernâmecü'l-Mucârî*, nşr. Muhammed Ebu'l-Ecfân, Beyrut 1982, s. 116; Ahmed Bâbâ, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Ahmed b. Ömer b. Muhammed Bâbâ et-Tinbuktî (v. 1032 h.), *Neylu'l-İbtihâc bi Trâzî'd-Dîbâc* (İbn Ferhûn'un *ed-Dîbâc*'i ile birlikte), Mısır h. 1351, s. 46; Makkarî, Ebu'l-Abbâs Ahmed et-Tilimsânî (v. 1041 h.), *Nefhu't-Tîb fi Ğusni'l-Endelus er-Ratîb*, ys. ts., VII, 171 vd., VII, 187 vb.; Mahlûf, Muhammed b. Muhammed, *Şeceratü'n-Nürî'z-Zekiyye fi Tabakâti'l-Mâlikîyye*, Kahire 1349, s. 231; Sa'îdî, Abdu'l-Mute'âl, *el-Muceddidûn fi'l-İslâm*, Mektebetü'l-Âdâb, Kahire ts, s. 307-312; Venşerîsî, *el-Mî'yâru'l-Mu'rib ve'l-Câmiu'l-Mağrib an Fetâvâ Ehli İfrîkiyye ve'l-Endelus ve'l-Mağrib* I-XII; Ziriklî, Hayruddîn, *el-A'lâm Kâmusu Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ*, 1954 ys., I, 71; Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemu'l-Muellifin Terâcimu Musannifi'l-Kutubi'l-Arabiyye*, Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, Beyrût ts, I, 118; İbn Mansûr, Abdü'l-Vehhâb, *A'lâmu'l-Mağribi'l-Arabî*, ys. 1979, I, 132-134; Cezzâr, Fikrî Zekî, *Medâhilu'l-Muellifin ve'l-A'lâmi'l-Arab*, II, 754; Brockelmann, G.A.L. *Suppl.*, Leiden 1938, II, 374-5. Ayrıca bkz. Alî, Abdurrahman Âdem, *el-İmam eş-Şâtibî 'Akîdetuhû ve Mevkifuhû mine'l-Bide' ve Ehlihâ*, Riyad 1998, s. 43 vd.; Ubeydî, Hammâdî, *eş-Şâtibî ve Makâsıdu's-Şer'a*, Beyrut 1992, s. 11 vd.; Raysûnî, Ahmed, *Nazarıyyetu'l-Makâsîd 'İnde'l-İmâm eş-Şâtibî*, el-M'ahedu'l-'Âlemî li'l-Fikri'l-İslâmî 1995, s. 108 vd.

⁴ Bkz. Sem'ânî, Ebû Sa'îd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî (v. 562 h.), *el-Ensâb*, I-V, thk. Abdullâh Ömer el-Bârûdî, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrut 1408/1988, V, 132.

⁵ Bkz. Cevherî, İsmâîl b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve's-Sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed 'Abdu'l-

Şâtîbî hayatını Gırnata'da geçirmiş olmasından dolayı 'el-Ğirnâtî'⁶ olarak da anılmaktadır. Günümüzde Granada olarak isimlendirilen Gırnata şehri, kaynaklarda "Ğirnâta, Ğarnâta ve Ağarnâta" olarak yer almaktadır. Gırnata, önceleri İlbîre (İlberis/Elvira) şehrine bağlı küçük bir kasaba iken, hicrî 400 yıllarında çıkan iç karışıklıklar sebebiyle Müslümanların bu şehre göçlerinden dolayı bü-yüyüp gelişerek önemli bir merkez halini almıştır.⁷ Gırnata hakkında ikinci bölümde ayrıntılı olarak bilgi verileceği için burada kısaca temas edilmiştir.

Ayrıca Şâtîbî'nin atalarının Şâtîba'dan gelmelerine atfen de 'eş-Şâtîbî' nisbesi zikredilmektedir. "Şâtîbî" olarak meşhurdur ve günümüzde de bu şekilde tanınmaktadır. Kaynaklarda mevcut bilgilerde 'Şâtîba' şehri, doğu Endülüs'te Kurtuba şehrinin doğusunda Belensiye (Valencia) bölgesinde Romalılar'ın Sactabis dedikleri büyük ve eski bir şehir olarak yer alır. İçinde yaşadığımız dönemde 'Jativa (Xotiva veya Xâtiva)' olarak bilinen Şâtîba, İspanya'nın doğusunda yer alan Belensiye bölgesindedir. Bu şehir Belensiye ile beraber V. (XI.) yy. sonlarında Mansur b. Ebî Âmir'in torunu Abdu'l-Azîz tarafından ele geçirilmiştir. Aragon kralı I. Jaime (Jacques) 637 (1239-1240) yılında bu bölgeyi, 1246'da da Şâtîba'yı işgal etmiştir. 645 (1247-1248) yılında burada kalan son Müslümanlar da çıkarılmıştır.⁸ I. Goldziher⁹ ve Brockelmann¹⁰ gibi bazı ilim adamları Şâtîbî nisbesinden dolayı onun, Gırnata'ya yerleşmeden önce Şâtîba'da doğduğu ya da yaşadığı yanılışına düşmüşlerdir. Hâlbuki Şâtîbî'nin yaşadığı dönemden çok önce, bölgedeki Müslümanların oradan çıkarıldığı (645/1247-1248) bilinmektedir.¹¹

Şâtîbî'nin hayatı hakkında bilgi edindiğimiz bazı kaynaklar doğum tarihinin bilinmediğine işaret etmektedirler.¹² Buna rağmen bir kısım ipuçlarından yola

→ →

Ğafûr Attâr, *Dâru'l-Kitâbî'l-'Arabî*, Mısır ts., V, 2028. Geniş bilgi için bkz. Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed (v. 370 h.), *Tehzîbu'l-Luġa*, thk. 'Abdu's-Selâm Serhân, ed-Dâru'l-Misriyye, ts. ys., VII, 432; Zebîdî, Muhammed Murtebâ el-Huseynî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994, IX, 58; Firûzâbâdî, Meccuddî, *el-Kâmûsu'l-Muhîd*, I-IV, Daru'l-Cil, Beyrut ts., IV, 175; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Kabâilî'l-'Arabiyye el-Kâdîme' ve'l-Hadîse'*, III, 1011; İhsan en-Nass, *Kitâbu'l-Kabâilî'l-'Arabiyye Ensâbihâ ve A'lâmihâ*, (I-II), Muessesetü'r-Risâle, Beyrut 2000, II, 647-649.

⁶ Zirikî, *A'lâm*, I, 71; Alî, *el-İmam eş-Şâtîbî*, s. 42.

⁷ Bkz. İbnu'l-Hatîb, Lisânu'd-Dîn Muhammed b. Sa'îd (776/1374), *el-İhâta fî Ahbâri Ğarnâta*, (nşr. Muhammed 'Abdullah 'Înân) Mektebetu'l-Hâncî, I-IV, Kahire 1973-1978, I, 91-93; Hamevî, Ebû 'Abdillâh Yâkût b. 'Abdillâh er-Rûmî el-Baġdâdî (v. 626 h.), *Mu'cemu'l-Buldân*, I-X, Matba'atu's-Se'âde, Mısır 1324/1906, VI, 279-280; Şehrin fiziki yapısı, tarihçesi ve isminin menşei hakkındaki görüşler için bkz. Özdemir, Mehmet, "Gırnata", *DİA*, c. XIV, ss. 51-57, İstanbul 1996, XIV, 51 vd; Seybold, C.F., "Gırnata", *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, IV, 779-781.

⁸ Bkz. Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, V, 214-215; Lévi, E.-Provençal, "Şâtîbe", *İA*, XI, 351-352; Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970; Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 215; Mes'ûd, Muhammed Hâlid, *İslam Hukuk Teorisi (Islamic Legal Philosophy)*, trc. Muharrem Kılıç, İz Yay. İstanbul 1997, s. 98.

⁹ (*Streitschrift des Gazâlî gegen die Batinijja-sekte*, Leiden, 1916, s. 32.) Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 98'den naklen.

¹⁰ GAL. S., II, 374.

¹¹ Bkz. Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, V, 214-215; Lévi E.-Provençal., "Şâtîbe", *İA*, XI, 351-352; Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 215; Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 98. Krş. Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, II, 112.

¹² Ahmed Bâbâ, *Neylu'l-İbtihâc*, s. 49; Zirikî, *A'lâm*, I, 71; Mahlûf, *Şecere*, s. 231.

çıkarak, h. 720'den önce doğmuş olabileceği¹³ ya da h. 730 yılına yakın yıllarda doğduğuna dair¹⁴ günümüz ilim adamları tarafından ortaya atılan iddialar olsa da bunların birer tahmin olduğu göz ardı edilmemelidir. Anılan ipuçlarından hareketle Şâtıbî'nin hicri VIII. yüzyılın ikinci çeyreğinin ilk yarısında doğduğunu söyleyebiliriz.

Şâtıbî'nin hayatını Gırnata'da geçirdiği, o dönemde yaygın olmasına rağmen, ilim tahsili için veya herhangi başka bir sebeple bu merkezden ayrılmadığı tahmin edilmektedir.¹⁵ O dönemde Gırnata, Nasrî krallığının başkenti ve en parlak dönem kabul edilen Sultan V. Muhammed el-Ğanî Billâh devridir. Gırnata'nın bu dönemde çok önemli bir ilim merkezi olduğu dikkate alındığında Şâtıbî'nin bu durumdan azamî derecede istifade ettiği düşünülebilir.¹⁶

Şâtıbî hakkında bilgi veren kaynaklar onun, Kur'ân ve sünnete bağlı, bidatlere karşı tavrı olan, verâ ve takvayı esas alan bir hayat yaşadığını belirtmektedirler.¹⁷ Kendi eserlerindeki ifadelerinden de bu durumu tespit etmek mümkündür.¹⁸ Ayrıca fikirleri itibariyle İslam düşünce sisteminde yenilikçi olarak nitelendirilmekte ve asırlar önce yaşamış olmasına rağmen günümüz âlimleri tarafından bu yönüyle dikkate değer bulunmaktadır.¹⁹

Şâtıbî'nin meslek hayatı hakkında da kesin bilgiler mevcut değildir. Konu hakkında incelemelerde bulunan Mes'ûd, Şâtıbî'nin aldığı görevler hakkında üç ihtimalin söz konusu olduğunu belirtir. Bunlardan ilki, onun "imam ya da hatip" olduğudur. Yargılandığı dönemde bu görevden alındığı tahmin edilmektedir. Şâtıbî *el-İ'tisâm*'da bunu bizzat kendisi belirtmekte ve "hatiplik ve imamet görevleri aldığını fakat kendisini akranları arasında yabancı gibi hissettiğini" ifade etmektedir.²⁰ İkinci ihtimal olarak, onun sorulan sorulara verdiği fetvalardan yo-

¹³ Bu iddia Şâtıbî'nin fetvalarını neşreden Muhammed Ebû'l-Ecfân'a aittir. Ebû'l-Ecfân'a göre, Şâtıbî'nin en eski hocası olduğu kabul edilen Ebû Ca'fer Ahmed b. ez-Zeyyât'ın ölüm tarihinden yola çıkarak bu sonuca ulaşmaktadır. İbnü'z-Zeyyât'ın ölüm tarihi h. 728'dir. O yıllar Şâtıbî'nin gençlik dönemi olduğundan hareketle Şâtıbî'nin doğumu h. 720'den önce olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bkz. *Fetâvâ İmâm eş-Şâtıbî*, s. 32. Bu fikri makul bulanlar olduğu kadar (Abdurrahman Âdem Alî, *el-İmâm eş-Şâtıbî*, s. 43-44.) karşı çıkarlar da olmuştur. Hammâdî el-Ubeydî, İbnü'z-Zeyyât'ın Şâtıbî'nin hocası olmadığını dolayısıyla da bu çıkarımın isabetli olmadığını düşünmektedir. Ubeydî, *eş-Şâtıbî*, s. 12.

¹⁴ Bu görüş Hammâdî el-Ubeydî tarafından ortaya atılmıştır. O, Şâtıbî'nin kendisine denk olan arkadaşları vezir İbn Zumrek (796/1393)'in h. 733 yılında doğmuş olmasını temel almaktadır. Ayrıca Şâtıbî'nin, h. 756 yılında yaşının küçük olduğunu ve hocası İbnü'l-Fahhâr el-İlbîrî'nin kendisinin kabiliyetini beğendiğinden bahsetmesini (*el-İfâdât*, s. 151) delil olarak almaktadır. Bkz. Ubeydî, *eş-Şâtıbî*, s. 12-13.

¹⁵ Alî, *el-İmâm eş-Şâtıbî*, s. 45; Ubeydî, *eş-Şâtıbî*, s. 13.

¹⁶ Mes'ûd, Şâtıbî'nin yaşadığı dönemin ilmi seviyesini anlamak için İbn Haldun ve İbnü'l-Hatib'in o devirde yaşadıklarının bilinmesinin yeterli olduğu kanaatindedir. *İslam Hukuk Teorisi*, s. 98.

¹⁷ Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 46-47; Mahlûf, *Şecere*, s. 231; Alî, *el-İmâm eş-Şâtıbî*, s. 45-46; Ubeydî, *eş-Şâtıbî*, s. 13 vd.

¹⁸ Şâtıbî, *Fetâvâ*, s. 177, 183 (nu. 43), 138; *el-İ'tisâm*, I, 9 vb.; *el-Muvâfakât*, IV, 86-87, 108 vb.; *el-İfâdât*, s. 98.

¹⁹ Abdu'l-Mute'âl es-Sa'îdî, *el-Muceddidüne fi'l-İslâm*, s. 307-312; Mahmasânî, Subhî, *el-Mucâhidüne fi'l-Hakk*, Beyrût ts., s. 29-30.

²⁰ Şâtıbî, *el-İ'tisâm*, I, 14.

la çıkararak “müftî” olabileceği ileri sürülmüştür. Pek çok talebesi olmasından yo-
la çıkararak da “Gırnata medreselerinde hocalık” yaptığı ihtimali üzerinde durul-
muştur.²¹

Şâtıbî'nin tasavvufî yönünün bulunduğu hakkında iddialar olmasına karşın
bu konuda çok az bilgiye sahibiz. Muvahhidlere (1146-1248)²² kadar geçen
zaman diliminde Endülüs'te tasavvuf karşıtlığı ve dinî alanda fıkıhın hâkimiyeti
bilinmektedir. Sonraki dönemlerde ise tasavvuf, önce halk, ardından da idareci-
ler ve fukahâ üzerinde etkili olmuştur. Merînîler ve Hafsîler dönemlerinde ise
fıkıh ve tasavvufun gücü kabul edilmiş; her iki disiplin birleştirilme yoluna dahi
gidilmiştir. Sufî ve fakîhleri birleştiren yeni bir tarikat silsilesinin kurulması bu
yaklaşımın bir örneğini teşkil eder.²³ Şâtıbî'nin hocaları arasında da sayılan fıkıh
bilginini Ebû 'Abdillâh el-Makkarî (v. 759/1357) fıkıh dersleri yanında, talebeleri-
ni tasavvufî yönden de eğitmiştir. Fukahâ ve sûfîler arasındaki uzlaşmanın en
önemli göstergesi olan Makkarî'nin tasavvuf silsilesi kaynaklara göre şu şekil-
dedir: Makkarî - Ebû 'Abdillâh el-Musfir - Ebû Zekeriyâ el-Mahyâvî - Ebû Mu-
hammed es-Sâlih - Şeyh Ebû Medyen - Ebû'l-Hasen b. Hirzihim - İbn 'Arabî -
Gazzâlî - Ebû'l-Meâlî - Ebû Tâlib el-Mekkî - Ebû Muhammed el-Harîrî - Cunejd -
Sakatî - Ma'rûf el-Kerhî - Dâvûd et-Tâî - Habib el-'Acemî - Hasan el-Basrî - Ali b.
Ebî Tâlib - Rasûlullâh (s.a.).²⁴

Şâtıbî hakkında bilgi veren kaynaklar vefat tarihi ile ilgili olarak aynı tarihe
işaret etmektedirler.²⁵ Talebesi Mucârî (v. 862 h.)²⁶ ve Ahmed Bâbâ (v.
1036/1626) ile sonraki döneme ait eserler Şâtıbî'nin, m. 1388'e denk gelen h.
790 yılı Şa'bân ayında vefat ettiğini bildirmektedirler. Bazı kaynaklarda gün ifa-
desi yer almamasına rağmen genel kabul gören görüşe göre Şâtıbî'nin vefat ta-
rihi, 8 Şa'bân 790/1388 Salı günüdür.²⁷

Bir ilim adamının görüşlerinin şekillenmesinde yaşadığı devrin bilimsel biri-
kimi yanında, bu birikimi aktarmada yüzeysellikten çok, derinliğin yansıtılması
bakımından hocalarının ve iletişim içerisinde olduğu ilim adamlarının çok
önemli bir yeri vardır. Bu sebeple hem Şâtıbî'nin eğitiminin boyutlarının anla-
şılması hem de dönemin ilmi birikimin daha iyi kavranabilmesi için onun hoca-
larının bilinmesinde fayda bulunmaktadır.²⁸

²¹ Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 102-103.

²² Geniş bilgi için bkz. Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, I-III, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1994, 1997, I, 173 vd.

²³ Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 67-71.

²⁴ Bu silsilenin Şâzefî tarikatına ait olduğu da ileri sürülmüştür. Bkz. Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 71.

²⁵ Şâtıbî'nin vefat tarihi olarak farklı yıllar da tespit edilmesine rağmen bunlar uzak ihtimaller olup anılmaya değer bulunmamıştır. Bu tarihler için bkz. Ubeydî, *eş-Şâtıbî*, s. 13-14.

²⁶ *Bernâmecu'l-Mucârî*, s. 122.

²⁷ Aîf, *el-İmâm eş-Şâtıbî*, s. 48; Ubeydî, *eş-Şâtıbî*, s. 13; Ayrıca bkz. Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 49.

²⁸ Şâtıbî'nin hocaları ile ilgili olarak verilen sıralama, Ahmed Bâbâ'nın *Neyl'de* işaret ettiği isimler ve sıralamadır. (s. 47.) Biz de, -bir âlimin tek bir uzmanlık sahası olmadığından- ilimlere ve -vefat takirleri de çok kesin olmaması sebebiyle- vefat tarihlerine göre sıralamak yerine, anılan sırayı takip
→ →

Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Ali el-Fahhâr el-İlbîrî (v. 754/1353), Arap dili ve edebiyatı sahasında önemli bir isimdir. Şâtıbî'nin ilk hocalarındandır ve kendisinin dil ve edebiyata olan ilgisinin kaynağıdır. Şâtıbî'nin ondan, İbn Mâlik'in (v. 672/1274) *Elfiye*'sini ve Sîbeveyh'in (v. 180 h.) *el-Kitâb*'ını okuduğu bizzat Şâtıbî'nin talebesi Mucârî tarafından bizlere aktarılmaktadır. Şâtıbî ayrıca kıraat âlimi olan hocasından 'yedi kıraat/kıraat-i seb'a' ile Kur'ân'ı yedi defa hatmetmiştir.²⁹ Onunla olan dersleri hocasının vefatına kadar devam etmiştir.³⁰

Ebû'l-Kâsım eş-Şerîf es-Sebtî (v. 760/1358) ise Şâtıbî'nin el-Fahhâr'dan sonra dil ve edebiyat alanındaki hocası olarak bilinmektedir. Adı Muhammed b. Ahmed b. Muhammed'dir. Ahmed Bâbâ tarafından '*dilbilimin reisi*' olarak övülen ve 'Hâzîm'in *Maksûra*'sının şârihi' olan es-Sebtî, Girnata'da kadılık da yapmıştır.³¹

Ebû 'Abdillâh eş-Şerîf et-Tilimsânî (v. 771/1369), akfî ve naklî ilimlerde iyi yetişmiş bir bilgin olması sebebiyle Şâtıbî'nin bu yönde yetişmesine katkıları olmuştur. Adı, Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Yahya b. Ali b. Muhammed'dir. Kaynaklarda *Miftâhu'l-Vusûl ilâ Binâi'l-Furû' ale'l-Usul* adlı eserin sahibi olarak bildirilmektedir.³²

Çeşitli alanlarda uzmanlığı olmasına karşın daha çok fıkıh ve tasavvufî yönü ile tanınan Ebû 'Abdillâh el-Makkarî (v. 759/1357) de, Şâtıbî'nin tasavvufa yönelmesine sebep olan kişi olarak bilinmektedir. Adı, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Yahyâ b. Abdîrahmân el-Kureşî el-Makkarî'dir. Bazı kaynaklarda 'Makkarî el-Kebîr' veya 'Makkarî el-Cedd' olarak isimlendirilmesinin³³ sebebi onu, torunu *Nefhu't-Tîb* yazarı Makkarî'den ayırt etmek içindir.³⁴ Tasavvufa dair "*el-Hakâik ve'r-Rakâik*" adlı eseri Şâtıbî tarafından okunmuştur.³⁵

Dilbilim alanında uzmanlığı olmasına rağmen daha çok fıkıhta furû alanındaki geniş bilgisi ile tanınan Ebû Sa'îd b. Lubb (v. 782/1380), -daha sonraları aralarında görüş ayrılıkları olmasına rağmen- Şâtıbî ile çok yakın olan, onu etkileyen ve fıkıhta pek çok meseleyi paylaştıkları anlaşılan; bunun yanında da Şâtıbî'nin, eserlerini, onunla birlikte tamamladığı belirtilen bir âlimdir.³⁶ Ebû

→ →

etmeyi uygun bulduk.

²⁹ Mucârî, *Bernâmeec*, s. 116.

³⁰ Bkz. Mucârî, *Bernâmeec*, s. 119; Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 47; Makkarî, *Nefh*, VII, 275-277'de Şâtıbî'nin kendisinden ders aldığına dair açık ifadeler nakledilir. Mahluf, *Şecere*, s. 231; Şâtıbî, *el-İfâdât*, s. 168 (nu. 67), 150; Alî, *el-İmâm eş-Şâtıbî*, s. 54; Ubeydî, *eş-Şâtıbî*, s. 65-67; Raysûnî, *Nazariyye*, s. 109; Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 99.

³¹ Bkz. Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 47; Makkarî, *Nefh*, V, 189; Mahluf, *Şecere*, s. 231; Şâtıbî, *el-İfâdât*, s. 125, 89, 101; Alî, *el-İmâm eş-Şâtıbî*, s. 58; Raysûnî, *Nazariyye*, s. 110; Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 99.

³² Bkz. Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 47; Mahluf, *Şecere*, s. 231; Şâtıbî, *el-İfâdât*, s. 121; Alî, *el-İmâm eş-Şâtıbî*, s. 58-59; Raysûnî, *Nazariyye*, s. 109; Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 100-101.

³³ Bkz. Alî, *el-İmâm eş-Şâtıbî*, s. 57 vb.

³⁴ Ubeydî, *eş-Şâtıbî*, s. 67-71.

³⁵ Bkz. Mucârî, *Bernâmeec*, s. 119-120; Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 47; Mahluf, *Şecere*, s. 231; Şâtıbî, *el-İfâdât*, s. 81, 85, 99; Alî, *el-İmâm eş-Şâtıbî*, s. 57-58; Raysûnî, *Nazariyye*, s. 110; Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 99-100. Makkarî, *Nefh*, VII, 187.

³⁶ Adı, Ferec b. Kâsım b. Ahmed b. Lubb el-Ğirnâtî'dir. Bkz. Mucârî, *Bernâmeec*, s. 118; Ahmed Bâbâ,

→ →

'Abdillâh el-Hatîb b. Merzûk (v. 781/1379) da Şâtîbî'nin hadis sahasındaki hocasıdır. Şâtîbî'nin, hadis alanında geniş bilgi sahibi olduğu bildirilen bu âlimden, -Gırnata'da bulunduğu sırada- Buhârî'yi okuduğu kaynaklarda yer almaktadır.³⁷

Şâtîbî'nin bir diğer hocası da diğer ilimler yanında felsefeye olan ilgisi ile bilinen Ebû 'Ali Mansûr b. Muhammed ez-Zevvâvî'dir (v. 771/1369). Şâtîbî ondan, Ebû 'Amr b. el-Hâcib'in "*Muhtasar Müntehâ's-Sûl ve'l-Emel fî 'İlmeyi'l-Usûl ve'l-Cedel*" adlı eserini okumuştur.³⁸ Okuttuğu eserlerin kaynaklarını da gösterdiği bilinmekte olup, Râzî'nin tefsirindeki kaynaklarına dair verdiği bilgiler Şâtîbî tarafından bize ulaştırılmıştır.³⁹

Bu âlimler yanında, kaynaklarda müfessir ve nahiv âlimi olarak anılan Ebû 'Abdillâh el-Belensî (v. 782/1380)⁴⁰ ile farazî fıkıh ve nahiv uzmanı olan el-Hatîb Ebû Ca'fer eş-Şekûrî (v. h.749'dan sonra)⁴¹ de Şâtîbî'nin hocaları arasında özellikle yer verilenlerdir.

Buraya kadar olan isimler Ahmed Bâbâ'nın eserinde zikredilenlerdir. Diğer kaynaklarda Şâtîbî'nin hocası olarak anılan pek çok isim daha olmasına karşın buraya kadar belirtilenler Şâtîbî'nin eğitimi ve fikri yapısı hakkında bilgi vermesi açısından yeterli görülmüştür.⁴²

Dikkat edilecek olursa, Şâtîbî'nin hocaları, başta dil ve edebiyat olmak üzere akli ve nakli ilimlerde temayüz etmiş kimselerdir. Şâtîbî de nakli ilimlerin her türüne ve akli ilimlere ait bilgi birikimine sahip olacak şekilde bir eğitim almıştır. Fakat telif etmiş olduğu eserlerden ve yetiştirdiği talebelere onun daha

→ →

Neyl, s. 47; Mahluf, Şecere, s. 231; Şâtîbî, *el-İfâdât*, s. 94, 165, 172-93, 154; Alî, *el-İmâm eş-Şâtîbî*, s. 55-56; Ubeydî, *eş-Şâtîbî*, s. 71-76; Raysûnî, *Nazariyye*, s. 109; Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 99.

³⁷ Adı, Muhammed b. Ahmed b. Merzûk'tur. Tilimsân'da doğmuş, Gırnata'da bulunduktan sonra Kahire'de vefat etmiştir. Bkz. Mucârî, *Bernâme*, s. 119; Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 47; Mahluf, *Şecere*, s. 231; Şâtîbî, *el-İfâdât*, s. 94, 165, 172-93, 154; Ubeydî, *eş-Şâtîbî*, s. 76-78; Raysûnî, *Nazariyye*, s. 110.

³⁸ Adı, Mansur b. Abdillâh b. Ali'dir. Bkz. Mucârî, *Bernâme*, s. 119; Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 47; Şâtîbî, *el-İfâdât*, s. 163, 107, 101, 156; Ubeydî, *eş-Şâtîbî*, s. 78 vd.; Alî, *el-İmâm eş-Şâtîbî*, s. 59; Raysûnî, *Nazariyye*, s. 110; Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 100.

³⁹ Burada Râzî'nin tefsirinde kullandığı dört ana ilim dalı ile ilgili bilgilerin kaynağının tamamının Mutezile mezhebine mensup âlimlere ait olduğuna işaret edilmektedir. Bunlar, a. Usûlu'd-Din'de Ebû'l-Huseyn (v. 436/1044)'in *Kitâbu'd-Delâil*'i; b. Fıkıh Usûlünde yine aynı müellifin *Mu'temed*'i, c. Arapça ve Dilbilimde Zemahşerî (v. 538/1143)'nin *Keşşâf*'i, d. Tefsirde de Kâdî Abdu'l-Cabbâr (v. 415/1024)'in *Tenzihu'l-Kur'ân 'ani'l-Metâ'in*'idir. Şâtîbî, *el-İfâdât*, s. 100-101.

⁴⁰ Adı, Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Evsî'dir. Bkz. Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 47; Mahluf, *Şecere*, s. 231; Şâtîbî, *el-İfâdât*, s. 94 (nu. 13); Raysûnî, *Nazariyye*, s. 109; Alî, *el-İmâm eş-Şâtîbî*, s. 56.

⁴¹ Adı, Muhammed b. Ali Ebû Abdillâh'dır. Bkz. Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 47; Raysûnî, *Nazariyye*, s. 109; Alî, *el-İmâm eş-Şâtîbî*, s. 61. Krş. Şâtîbî, *el-İfâdât*, s. 114, 167.

⁴² Şâtîbî'nin küçük yaşlarda iken bazı bilgiler aldığı/duyduğu isimler olan ve *el-İfâdât*'ta da adı geçen âlimler de hocaları arasında sayılmıştır. Bunlar; İbnü'z-Zeyyât el-Kullâî (v. 728 h.) gibi Şâtîbî'nin çok küçük yaşta iken karşılaştığı âlimler (bkz. Şâtîbî, *Fetâvâ*, s. 38; Alî, *el-İmâm eş-Şâtîbî*, s. 53-54.) ya da yine *el-İfâdât*'ta adı geçmesine rağmen bir veya birkaç kez görüştüğü isimler ile hakkında pek bilgi sahibi olmadığımız sadece ismi var olan şahıslardır. Bkz. Alî, *el-İmâm eş-Şâtîbî*, s. 53-61.

çok Arap dili ve özellikle de fıkıh usûlü ile ilgilendiği anlaşılmaktadır.⁴³

Şâtıbî'den pek çok ilim adamının dersler aldıklarını ve dini konularda kendilerine uyulacak kapasitede, 'imâm' seviyesinde bilginler olduklarını kaynaklardan öğrenmekteyiz. Burada sadece kaynaklarda ittifakla ismi yer alan meşhur bazı talebelerine yer vermekle yetinilecektir.

Şâtıbî'nin en meşhur talebeleri -aynı zamanda kardeş oldukları da bildirilen- Şâtıbî'den dilbilim ve fıkıh dersleri aldıkları kaynaklarda yer alan, ilmi kapasitesinden dolayı 'Şâtıbî'nin arkadaşı ve onun (yolunun) varisi' olarak tavsif edilen Ebû Yahyâ b. 'Âsım (v. 813 h.)⁴⁴ ile fıkıh ve fıkıh usûlüne ilgi duymuş ve bu alanda eserler yazmış olan Ebû Bekr b. 'Âsım (v. 829 h.)'dir. Ebû Bekr b. 'Âsım'a ait fıkıhla ilgili olarak, "Tuhfetü'l-Hukkâm fî Nuketi'l-'Ukûdi ve'l-Ahkâm," "Îzâhu'l-Ğavâmid fî İlmî'l-Ferâid," "el-Kenzü'l-Mufâvid fî İlmî'l-Ferâid," usûlde, "Murtekâ'l-Usûl ilâ'd-Darûriyyi min İlmî'l-Usûl"; kıraatta ise "Îdâhu'l-Meânî fî'l-Kırââti's-Semânî" adlı eserleri yanında; "Neylü'l-Munâ fî İhtisâri'l-Muvâfakât" adlı el-Muvâfakât'ın muhtasarı olarak kaleme aldığı bir eserini de kaynaklar bildirmektedir.⁴⁵

Bunlara ilave olarak Şâtıbî'nin talebeleri arasında Ebû 'Abdillâh Muhammed el-Beyânî (v. h. IX. yy.),⁴⁶ Ebû 'Abdillah el-Mucârî (v. 862 h.),⁴⁷ ve Ebû Ca'fer el-Kassâr (v. h. IX. yy.)⁴⁸ sayılabilir.

Şâtıbî'nin talebeleri hakkında yapılan inceleme bize onun, öncelikle dilbilim ve fıkıh usûlü dersleri verdiğini ve bu alanda uzman isimler yetiştirdiğini; bunun yanında dinî ilimlerin birçok sahasında, özellikle de hadis ve kıraate dair dersler verdiğini anlama imkânı sağlamaktadır.

Eserleri

1. el-Muvâfakât

Şâtıbî'nin bilinen en önemli ve en meşhur eseridir.⁴⁹ Fıkıh usûlüne dair

⁴³ Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 101.

⁴⁴ Adı, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. 'Âsım'dır. Bkz. Mucârî, *Bernâmec*, s. 126; Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 49, 285 vd.; Mahluf, *Şecere*, s. 247; Ubeydî, *eş-Şâtıbî*, s. 93; Alî, *el-İmâm eş-Şâtıbî*, s. 62.

⁴⁵ Adı kaynaklarda, Kâdî Ebû Bekr, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. 'Âsım el-Ğirnâti olarak yer almaktadır. Bkz. Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 49, 289 vd.; Mahluf, *Şecere*, s. 247; Ziriklî, *A'lâm*, VII, 45; Ubeydî, *eş-Şâtıbî*, s. 93-94; Alî, *el-İmâm eş-Şâtıbî*, s. 62-63.

⁴⁶ Ahmed Bâbâ Şâtıbî'nin öğrencileri olarak sadece bu ilk üç ismi zikretmiş, '... ve diğerleri' diyerek konuyu noktalamıştır. Bkz. Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 49; Ubeydî, *eş-Şâtıbî*, s. 93; Alî, *el-İmâm eş-Şâtıbî*, s. 63.

⁴⁷ Adı, Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Abdilvâhid'dir. Mucârî'nin kendi eserinden Şâtıbî'den hangi eserleri okuduğunu öğrenme fırsatı buluyoruz. İbn Mâlik'in (v. 672/1274) *Elfiye*'sini arz ettiğini, Sîbeveyh'in (v. 180 h.) *el-Kitâb'ını*, İbnu'l-Hâcib'in fıkıh usûlüne dair olan *Muhtasar'ını* ve İmâm Mâlik'in (v. 179/795) *Muvatta'* adlı eserlerini okuduğunu anlıyoruz. Mucârî, *Bernâmec*, s. 116-118; Ubeydî, *eş-Şâtıbî*, s. 91-92; Alî, *el-İmâm eş-Şâtıbî*, s. 63.

⁴⁸ Kaynaklarda Şâtıbî'nin *el-Muvâfakât'ı* yazarken onunla konuları mütalaa ettiği kaydedilmektedir. Bkz. Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 76; Şâtıbî, *el-İfâdât*, s. 26 (muhakkik Ebû'l-Ecfân'ın "Giriş"inden); Alî, *el-İmâm eş-Şâtıbî*, s. 63.

⁴⁹ Bkz. Mucârî, *Bernâmec*, s. 118; Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 48; Mahluf, *Şecere*, s. 231; Ziriklî, *A'lâm* I,

olan bu eserin isminin yazım aşamasında “*Unvânu't-Ta'rif bi Esrâri't-Teklîf*”⁵⁰ olarak düşünüldüğü,⁵¹ daha sonra ise “*el-Muvâfakât*”⁵² olarak karar kılındığı bizzat Şâtîbî tarafından ifade edilmektedir.⁵³

Fıkıh usûlünü makasid ağırlıklı farklı bir bakış açısı ile ele alan bu eser, yazıldığı dönemden başlayarak ilgi odağı olmasına rağmen hak ettiği asıl yeri son yüzyılda almaya başlamıştır. Bu ilgi günden güne de artarak devam etmiş ve eser pek çok defa basılmıştır.⁵⁴

el-Muvâfakât ile ilgili olarak geçmişte ihtisar vb. çeşitli çalışmalar yapıldığı gibi⁵⁵ bu tür çalışmalar günümüzde de sürmektedir.⁵⁶ Bunun yanında genelde

→ →
71; İbn Mansûr, *A'lâm*, I, 133. *Muvâfakât* hakkında geniş bilgi, önemi ile ilgili olarak öne sürülen fikirler için bkz. Ubeydî, *eş-Şâtîbî*, s. 97, 104 vd.; Alî, *el-İmâm eş-Şâtîbî*, s. 73-76; Raysûnî, *Nazarîyye*, s. 111-113; Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 109-110, 171-180; Ebû 'Ubeyde, *el-Muvâfakât* “Mukaddimesi,” I, 5 vd.

⁵⁰ Bkz. Ubeydî, *eş-Şâtîbî*, s. 97; Alî, *el-İmâm eş-Şâtîbî*, s. 74-75; Raysûnî, *Nazarîyye*, s. 111-112; Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 109; Ebû 'Ubeyde, “Mukaddime” I, 64.

⁵¹ Ömer Rızâ Kehhâle tarafından Şâtîbî'ye ait *el-Muvâfakât*'tan ayrı bir kitap zannedilmişse de kaynaklar ve Şâtîbî'nin kendi ifadeleri onu haklı çıkarmamaktadır. Bkz. Kehhâle, *age*, I, 118. Mes'ûd da, 'kitabın orijinal adı “*Unvânu't-Ta'rif fi* (doğrusu 'bi') *Esrâri't-Teklîf*” demektedir. (Bkz. Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 109.) Ancak biz, bizzat müellif eserini yazım aşamasında yeniden adlandırdığını bildirdiği için bu fikre katılmıyoruz.

⁵² Şâtîbî'nin bu eserinin ismi *el-Muvâfakât*'tır. Eserin farklı adlandırılmaları ve bunların sebepleri hakkında geniş bilgi için bkz. Baltacı, Burhan, “Ebû İshâk eş-Şâtîbî'nin (790/1388) Şahsî Ve Eserlerinin Künyelerine Dair Bilgiler Üzerine Bir Değerlendirme,” *Dinî Araştırmalar*, c. 8, sy. 23, ss. 239-244, Ankara 2005, s. 241-242.

⁵³ Şâtîbî kitabı yazdığı esnada, hocalarından birisi rüyasında Şâtîbî'yi görmüş ve kitabın adını kendisine sormuştur. Şâtîbî de ona, '*el-Muvâfakât*' şeklinde ifade etmiştir. Bu rüya kendisine anlatılan Şâtîbî, bu ismi beğenmiş ve eserini bu şekilde adlandırmayı uygun bulmuştur. *el-Muvâfakât*, I, 10-11.

⁵⁴ Baskıları: 1. İlk defa 1302/1884'te Zeytûne Üniversitesinden Sâlih el-Kâyicî, Ali eş-Şenûfî ve Ahmet el-Vertânî tarafından basıma hazırlanarak Tunus hükümet basimevi tarafından dört cilt olarak yayınlanmıştır. 2. Musa Cârullah'ın yazdığı Türkçe önsözle 1327/1909'da Tataristan/ Kazan'da birinci cildin 189 sayfası yeniden basılmıştır. 3. Üçüncü basım (ikinci tam basım) (1341/1922-1923) Kahire Selefiye matbaasında Ezher Üniversitesi Rektörü Muhammed Hıdır Hüseyin (I-II) ve Muhammed Huseyn Mahlûf (III-IV) taliki ile Mısır Devleti Din İşleri Daire Başkanı Muhammed Hasaneyn el-Adevî tarafından basıma hazırlanmıştır. 4. Dördüncü basım, Mustafa Muhammed (ts.) matbaasında Şeyh Abdullah Draz'ın geniş notlarıyla yapılmıştır (I-IV). Eserin bu basımını esas alan Türkçe tercümesi, Mehmet Erdoğan tarafından yapılmıştır. (İz Yayıncılık, İstanbul 1990.) 5. Beşinci basım ise Muhammed Ali Matbaasında, 1969 yılında Kahire'de Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd tarafından yapılmıştır (I-IV). Bkz. *Mu'cemu'l-Matbûât il-'Arabîyye ve'l-Muarrabe*, s. 1091; *Zehâiru't-Turâsî il-'Arabî el-İslâmî*, I, 607; Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 109-110; Ebû 'Ubeyde, “Mukaddime,” I, 57-58. 6. Bir diğer baskısı da son cilt fihrist olmak üzere altı cilt halinde İbn Affan yay. tarafından (Mısır h. 1421), Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân'ın geniş bir ta'lik ve tahrîci ve Draz'ın da şerhi ile beraber neşredilmiştir.

⁵⁵ *el-Muvâfakât* ile ilgili en eski çalışma, Şâtîbî'nin talebesi, Kâdî Ebû Bekr Muhammed b. Âsım (v. 829 h.) tarafından yapılan “*Neylu'l-Munâ fi İhtisâri'l-Muvâfakât*” adlı telhîstir. Raysûnî, *Nazarîyye*, s. 113. Bunun yanında Şâtîbî'nin bir diğer talebesi de “*Neylu'l-Munâ mine'l-Muvâfakât*” adlı manzum bir telhis kaleme almıştır. Bu manzum eserin İspanya'da Escorial Kütüphanesi'nde 1164 nu.'da bulunduğunu bildirilmektedir. Ebû'l-Ecfân, *Fetâvâ* (giriş yazısı), s. 47.

⁵⁶ Son asırda yapılan *el-Muvâfakât* Muhtasarlari: a. Mustafa b. Muhammed Fâdil b. Muhammed Me'meyn eş-Şenkîti'nin (v. 1328/1910) “*el-Murâfik ale'l-Muvâfik*” adlı manzum eseri, Fas'ta Ahmed Yümnî Matbaasında h. 1324'de basılmıştır. b. İbrâhîm b. Tâhir b. Ahmed b. Es'ad el-'Azim'in (v. 1377/1957) *Muvâfakât Muhtasarı'dır*. (Zirikîli bu eserin, müellifin ailesinde iki cüz halinde ve yazma olarak bulunduğunu kaydeder. *A'lâm*, I, 44.) c. Muhammed Yahyâ b. Ömer el-Muhtâr b. et-Tâlib Abdullâhî'l-Vulâtî eş-Şenkîti'nin (v. 1320/1912) “*Tavzîhu'l-Muşkilât fi İhtisâri'l-Muvâfakât*” adlı eseri, Bâbâ Muhammed Abdullah tarafından bastırıldığı bildirilmektedir. Bkz. Ebû 'Ubeyde, “*el-Muvâfakât* Mukaddimesi,” I, 33-36. Son olarak ise Muhammed b. Huseyn el-Cizânî tarafından *Tehzîbu'l-Muvâfakât* adlı bir çalışma yapılmıştır. (Dâru İbnu'l-Cevzi, Riyad 1427 h.)

Şâtibî, özelde de makasid ve *el-Muvâfakât*'la ilgili çalışmalar yurt dışında ve yurt içinde artarak devam etmektedir.⁵⁷

2. el-İ'tisâm

Şâtibî'nin *el-Muvâfakât*'tan sonra en çok bilinen eseri olan *el-İ'tisâm*⁵⁸ bidatlara karşı Şâtibî'nin gösterdiği tavnı yansıtmaktadır.⁵⁹ İki cilt olarak elimizde bulunan eserin bu şekliyle tamamlanmadığı son cümlelerinden anlaşılmaktadır.⁶⁰

3. Şerh ale'l-Hulâsa fi'n-Nahv

Şâtibî'nin, talebelerine ders metni olarak da kullandığı⁶¹ İbn Mâlik'in (672/1274) *Elfiye*'si üzerine yazılmış dört büyük cilt halinde bir şerhtir.⁶² "*el-Makâsıdu's-Şâfiye fi Şerhi Hulâsati'l-Kâfiye*" olarak isimlendirilen beş büyük cilt eserin de bu olduğu yönünde kanaatler vardır.⁶³

4. Unvânu'l-İttifâk fi İlimi'l-İştikâk

Adından anlaşıldığı kadarıyla, Şâtibî'nin dilbilim ve sarf ilmi ile ilgili yazmış olduğu bir eserdir.⁶⁴ Ahmed Bâbâ bu eserden, Şâtibî'nin, adı geçen "*Elfiye Şerhi*" adlı eserinde, bizzat kendisinin bahsettiğini haber vermektedir. Yine Ahmed Bâbâ aynı eserinin başka bir yerinde, Şâtibî'nin hayatta iken bu çalışmasını yok ettiğine dair bir ifadeye rastladığını belirtir.⁶⁵

⁵⁷ Son dönemde Şâtibî'nin eserlerinin basılmasından sonra, fıkıh usulü eserlerinin hemen tamamının ondan müstağni kalmadığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra makasid ve gaye problemini araştıran hemen her çalışmada Şâtibî'ye başvurulmaktadır. Özelde de Şâtibî'yi, fikirlerini ve onun makasid anlayışını konu edinen müstakil araştırmalar yapılmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû 'Ubeyde, "*el-Muvâfakât Mukaddimesi*," I, 36.vd.

⁵⁸ İlk dönem kaynaklarda, "*Kitâbu'l-Havâdis ve'l-Bide'i*" şeklinde yer alan eserin isminin (bkz. Mucârî, *age.*, s. 118; Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 48.) *el-İ'tisâm* olduğu kuvvetle muhtemeldir.

⁵⁹ Mucârî, *Bernâmeec*, s. 118; Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 48; Mahlûf, *Şecere*, s. 231; Zirikî, *A'lâm*, I, 71; bkz. Ubeydî, *eş-Şâtibî*, s. 98,112 vd.; Alî, *el-İmâm eş-Şâtibî*, s. 76-77; Raysûnî, *Nazariyye*, s. 113.

⁶⁰ Baskılar: 1. Kısmen *el-Menâr*'da, XVII (1333/1913) basılmıştır. 2. İlk tam basım muhtemelen 1915'te Mustafa Muhammed Matbaasında, *el-Menâr*'ın editörü Reşid Rızâ tarafından hazırlanmıştır. Bu basım Şankî kütüphanesindeki tam olmayan metne dayalı olarak yapılmıştır. Mesud; *age.*, s. 110. 3. 1418/1997'de Beyrut'ta Dâru'l-Ma'rife tarafından Mahmût Ta'me Halebî talik ve tahriciyle iki cilt bir arada basılmıştır. Son yıllarda ise Şâtibî'ye artan ilginin bir sonucu olarak farklı muhakiklerin çalışmalarıyla pek çok baskısı yapılmıştır. (Katalog verilerine göre: thk. Mustafa Ebû Suleymân Nedvî, Riyad 1996; thk. Seyyid İbrahim, Kahire 2003; thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân, Amman 2007; thk. Muhammed b. Abdirrahman Şukayr, Demmâm 2008.)

⁶¹ Mucârî, *Bernâmeec*, s. 116.

⁶² Mucârî, *Bernâmeec*, s. 118; Ahmed Bâbâ, bu eseri "*Elfiye şerhleri içerisinde benzersiz*" olarak değerlendirmektedir. *Neyl*, s. 48; Mahlûf, *Şecere*, s. 231; Zirikî, *A'lâm*, I, 71.

⁶³ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, trc. Mehmet Erdoğan, Erdoğan'ın sunuş yazısı, I, xv; Zirikî, *A'lâm*'da h. 862'de yazıldığını belirtir. I, 75. Rabat'ta 'Hizânetü'l-Mülkiye' 276 nu.'da yazmasının kayıtlı olduğu bilinmektedir. Mekke'de Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Araştırma Merkezi tarafından tahkik ve neşrinin hazırlandığı yolunda da bilgiler mevcuttur. Ebû'l-Ecfân, *el-İfâdât*, s. 28; Raysûnî, *Nazariyye*, s. 114. Mes'ûd tarafından bir diğer el yazması da, Ezheriyye, Kahire 1487/10806'da olduğu nakledilir. (*Fihris Mektebetu'l-Ezheriyye*, vol. V, 255, Kahire 1946.) Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisî*, s. 108'den naklen. '*Şerh ale'l-Hulâsa*' ve '*Şerhu Recez b. Mâlik fi'n-Nahv*' (Mucârî'de *fi'n-Nahv*) kaydı bulunmamaktadır. s. 118) adlarla anılan eserlerin ayrı eserler olmadığı kanaatindeyiz. Bkz. Alî, *el-İmâm eş-Şâtibî*, s. 70-71.

⁶⁴ Bkz. Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 48; Mahlûf, *Şecere*, s. 231; Zirikî, *A'lâm*, I, 71; Ubeydî, *eş-Şâtibî*, s. 98; Alî, *el-İmâm eş-Şâtibî*, s. 71; Raysûnî, *Nazariyye*, s. 114; Mes'ûd; *İslam Hukuk Teorisî*, s. 108.

⁶⁵ Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 48-49.

5. Kitâbu Usûlî'n-Nahv

Ahmed Bâbâ, nahivle ilgili olduğu anlaşılan⁶⁶ bu eserden de Şâtîbî'nin, *Elfiye Şerhi*'nde bahsettiğini; eserin başka bir yerinde, Şâtîbî'nin "*Unvânu'l-İttifâk fî 'İlmi'l-İştikâk*" gibi, bu çalışmasını da hayatta iken yok ettiğine dair bir ifadeye rastladığını belirtir.⁶⁷

6. el-İfâdât ve'l-İnşâdât

Günümüz ifadesiyle Şâtîbî'nin akademik günlüğü veya ders notları olarak adlandırabileceğimiz bu eser; ders anında işlenen ilmi konular, hocaları, akranları, dönemin ilmi ve kültürel yapısı gibi konularda bilgiler içermektedir. Şâtîbî'nin bizzat kendisinin de belirttiği gibi, akli ve nakli sahalarda ihtisaslaşmak isteyenleri teşvik etmek gibi bir gayesi de vardır.⁶⁸

7. Kitâbu'l-Mecâlis

Şâtîbî tarafından, Buhârî'nin *Sahihi*'nin 34. kitabı olan "kitâbu'l-buyû'"a yapılan bir şerhtir.⁶⁹ Kitabın önemine dair Ahmed Bâbâ, 'hiç kimsenin bilmediği hakikatleri içermektedir.' şeklinde bir ifade kullanmaktadır.⁷⁰ Ayrıca önemli bir usûl âlimi olan Şâtîbî'nin, furû-u fıkıhla ilgili bilinen yegâne eseri olması hasebiyle önemi bir kat daha artmaktadır.⁷¹

8. el-Fetâvâ (Fetvalar)

Şâtîbî'nin pek çok fetvasının olduğu bilinmekle beraber⁷² dağınık halde bulunan bu fetvalar Ebû'l-Ecfân tarafından toplanmış ve kitap haline getirilmiştir.⁷³

Yukarıda sayılan eserlerin yanında⁷⁴ Şâtîbî'ye ait olduğu öne sürülen "*Risâle fi'l-Edeb*" adlı bir eserden de bahsedilmekte ise de⁷⁵ kaynaklarda böyle bir esere rastlanılmamıştır. Sanırsız bu da *el-İfâdât*'in edebiyata dair bir eser olduğunu belirtmek için verilen ek bir bilginin sonraki dönemlerde ayrı bir kitap ismi

⁶⁶ Bkz. Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 48-49; Mahlûf, *Şecere*, s. 231; Ziriklî, *A'lâm*, I, 71; Ubeydî, *eş-Şâtîbî*, s. 99;

Alî, *el-İmâm eş-Şâtîbî*, s. 72; Raysûnî, *Nazariyye*, s. 114; Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 109.

⁶⁷ Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 48-49.

⁶⁸ *el-İfâdât*, s. 81. Makkarî bu eseri bilgi kaynağı olarak kullanmıştır. *Nefhu't-Tîb*, VII, 171, 187-188 vb. Ayrıca bkz. Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 48; Mahlûf, *Şecere*, s. 231; Ziriklî, *A'lâm*, I, 71; Ubeydî, *eş-Şâtîbî*, s. 99; Alî, *el-İmâm eş-Şâtîbî*, s. 72-73; Raysûnî, *Nazariyye*, s. 113; Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 109.

⁶⁹ Bkz. Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 48; Mahlûf, *Şecere*, s. 231; Ziriklî, *A'lâm*, I, 71; Ubeydî, *eş-Şâtîbî*, s. 98; Alî, *el-İmâm eş-Şâtîbî*, s. 71; Raysûnî, *Nazariyye*, s. 114; Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 109.

⁷⁰ Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 48.

⁷¹ Raysûnî, eserin önemine binaen yaptığı araştırmalarda esere rastlamadığını, bulunmasının ilim dünyası için önemli bir kazanç olacağını ifade etmektedir. *Nazariyye*, s. 114

⁷² Ahmed Bâbâ, *Neyl*, s. 49; Mahlûf, *Şecere*, s. 231; Ziriklî, *A'lâm*, I, 71.

⁷³ Fetvaların kaynağı *el-İ'tisâm*, *el-Muvâfakât* ve diğer bazı fetva kitaplarıdır. Bkz. Ubeydî, *eş-Şâtîbî*, s. 99-100; Alî, *el-İmâm eş-Şâtîbî*, s. 77-78; Raysûnî, *Nazariyye*, s. 113-114; Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 111, 113 vd..

⁷⁴ Ahmed Bâbâ'nın *Neyl'de* Şâtîbî'nin eserlerini saymaya "...ve diğerleri" ibaresi ile son vermesi, Şâtîbî'nin başka eseri olup olmadığı sorusunu akla getirmiştir. Bu konuda tartışmalar için bkz. Raysûnî *age.*, s. 115.

⁷⁵ Alî, *el-İmâm eş-Şâtîbî*, s. 77; İbn Mansûr, *A'lâm*, I, 133.

gibi anlaşılmasından kaynaklanmaktadır.⁷⁶

II. GİRNATA'DA HAYAT

İlim adamlarının fikirlerinin şekillenmesinde hocaları ve derslerine katıldıkları âlimler kadar; yaşadıkları siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel çevreyi bir bütün olarak kapsayan tarihi arka planın da etkili olduğu kabul edilen bir husustur. Bu sebeple Şâtîbî'nin hayatı ile ilgili bilgiler ışığında dönemin Gırnata'sına da ayrıca değinmek yerinde olacaktır.

a. Siyasi Durum

Gırnata, Endülüs'ün güneyinde Akdeniz sahilinde yer almaktadır. Kuzeyden 'Ceyyân* (Jaen)',⁷⁷ 'Kurtuba (Cordoba)',⁷⁸ 'İşbiliye (Sevilla)';⁷⁹ doğudan 'Meriye (Almeria)',⁸⁰ ve 'Mursiye (Murcia/Tudmir/Teodomiro)';⁸¹ batıdan ise 'Cebeli Târık (Cibraltar)' ve 'Kâdis (Cadiz)'⁸² ile çevrelenmiştir.⁸³

İspanya'ya m. VIII. yy. başlarında Müslümanların ayak basması ile birlikte burası, valiler tarafından idare edilmiştir (m. 714-756). Takip eden zamanda Emevîler dönemi (m. 756-1031)⁸⁴, ardından da Mulûku't-Tavâif (m. 1031-1090)⁸⁵, Murâbitlar (m. 1090-1147)⁸⁶ ve Muvahhidler (m. 1146-1248)⁸⁷ Endülüs'te hâkim olmuştur. Gırnata ise çeşitli zamanlarda Emevi Devleti, Berberîler, Murâbitlar ve Muvahhidlerin hâkimiyetinde bulunmuştur.⁸⁸ Muvahhidlerin Endülüs'te zayıflamaya başlamasıyla Belensiye'li "Benî Merdenîş" ve Mursiye'li "Benî Hûd" adlı nüfûz sahibi iki aile iç çekişmelerden faydalanarak İspanya'nın doğusunda kendi emirliklerini kurmuşlardır.⁸⁹ Şâtîbî'nin yaşadığı dönemde Gir-

⁷⁶ Örnek olarak bkz. Zirikî, *A'lâm*, I, 71. Konu ile ilgili geniş açıklamalar için bkz. Baltacı, "Ebû İshâk eş-Şâtîbî'nin (790/1388) Şahsî Ve Eserlerinin Künyelerine Dair Bilgiler Üzerine Bir Değerlendirme," s. 242-243.

* Bu yer adları araştırmamıza konu edindiğimiz dönemde kullanılan isimlerdir. Parantez içinde yer verilenler ise ilgili şehirlerin günümüzde kullanılmakta olan isimleridir.

⁷⁷ Bkz. Hamevî, Ebû 'Abdillâh Yâkût b. 'Abdillâh er-Rûmî el-Bağdâdî (v. 626 h.), *Mu'cemu'l-Buldân*, I-X, Matba'atu's-Se'âde, Mısır 1324/1906, III, 185-186.

⁷⁸ Bkz. Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, VII, 53-55.

⁷⁹ Bkz. Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, I, 254.

⁸⁰ Bkz. Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, VIII, 42-43.

⁸¹ Bkz. Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, VIII, 24-25.

⁸² Bkz. Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, VII, 4-5.

⁸³ Alî, *el-İmâm eş-Şâtîbî*, s. 23; İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, I,94. Şehrin fizikî özellikleri ve isminin menşei hakkındaki görüşler için bkz. Özdemir, "Gırnata", *DİA*, XIV, 51; Seybold, C.F., "Gırnata", *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, IV, 779-781.

⁸⁴ Bkz. Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, I, 59 vd.

⁸⁵ Bkz. Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, I, 143 vd.

⁸⁶ Bkz. Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, I, 163 vd.

⁸⁷ Bkz. Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, I, 173 vd.

⁸⁸ Gırnata'ya tarihi süreç içerisinde hâkim olan devlet ve unsurlar hakkında geniş bilgi için bkz. Özdemir, "Gırnata", *DİA*, XIV, 51-53; krş. Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 211-216.

⁸⁹ Parlak, Nizamettin, *Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in Siyâsî Kişiliği ve Tarihçiliği*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 9-10; Aynı dönemde İspanya'nın çeşitli bölgelerindeki durum hakkında geniş

nata, Benî Ahmer/Nasrî Devleti'nin başkentidir. Benî Ahmer/Nasrî Devleti, önceleri Benî Hûd'a tabi olan, "İbn Ahmer" olarak bilinen Muhammed b. Yusuf b. Ahmed en-Nasrî (634-671/1237-1273) tarafından, 26 Ramazan 635'te (12 Mayıs 1238) kurulmuştur.⁹⁰

Muhammed b. Yusuf en-Nasrî'nin vefatından sonra yönetimi sırayla; oğlu II. Muhammed el-Fakîh (671-701/1273-1302), onun oğlu III. Muhammed Ebû Abdillah el-Mahlu' (701-708/1302-1309) ve onu tahttan indiren kardeşi Nasr Ebû'l-Cuyûş (708-713/1309-1314) ele almıştır. Ardından Ebû'l-Velîd (713-725/1314-1325), oğlu IV. Muhammed (725-733/1325-1333), onun kardeşi Ebû'l-Haccâc Yusuf (733-755/1333-1354) ve babasından sonra idareyi ele alan oğlu V. Muhammed b. Yusuf (v. 793/1391) iktidarda bulunmuşlardır. el-Ğanî Billâh Muhammed 755'te (1354) yönetimi ele almış, 760'da (1359) tahttan indirilmiş olmasına karşın 763'te (1362) tekrar idareyi ele geçirerek vefat ettiği 793'e (1391) kadar devleti idare etmiştir.⁹¹

Hiristiyanların "Reconquista"⁹² hareketi ile birlikte devlet içinde baş gösteren iç karışıklıklar Muhammed el-Ğanî Billâh döneminde ve sonrasında da devam etmiş ve 2 Rebiulevvel 897'de (2 Ocak 1492) Gırnata, Kastilya Aragon Krallığı tarafından işgal edilerek, İspanya'daki Hiristiyanların eline geçmiştir.⁹³ 1492'de siyasi hâkimiyet kaybedilmiş olmasına rağmen, Müslümanların bu topraklarda tamamen yok edilmesi 1609 senesini bulmuştur.⁹⁴

Şâtîbî'nin yaşadığı dönemde Gırnata'nın iç siyasi yapısı doğrudan sultana karşı sorumlu olan üç ana kurumdan oluşmaktaydı. Bunlar "Şeyhu'l-Kudât, Vezîr ve Kâdî'l-Cemâ'a" idi.⁹⁵

Şâtîbî'nin yaşadığı dönemde Benî Ahmer Devleti, yukarıda adı geçen son üç veya dört sultan tarafından yönetilmiştir. Şâtîbî'nin hayatının büyük bölümü Muhammed el-Ğanî Billâh'ın iktidarda bulunduğu dönemdir. Özellikle Sultan Muhammed'in tahttan uzak kaldığı üç yıl içerisindeki kargaşa ortamında âlimlerin ülkeyi terk ettiği yönünde veriler bulunmasına karşın; Şâtîbî'nin eserlerinde, ahlaki ve sosyal bozukluklara işaret etmesi dışında, bu döneme ait siyasi

→ →

bilgi için bkz. agt., s. 12 vd.

⁹⁰ Alî, *el-İmâm eş-Şâtîbî*, s. 21-22; Ubeydî, *eş-Şâtîbî*, s. 28, Özdemir, "Gırnata", *DİA*, XIV,52; Lévi E.-Provençal, "Nasrîler", *İA*, İstanbul 1964, IX, 115; Şehrin tarihçesi hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 100 vd.

⁹¹ Lévi E.-Provençal, "Nasrîler", *İA*, IX, 114-115; Alî, *el-İmâm eş-Şâtîbî*, s. 24-26.

⁹² Reconquista; Asturias Krallığı'nın (daha sonra Kastilya Krallığı), İspanya'da 711 senesinde çökerilen Vizigot Krallığı'nı tekrar ihya edilmesini sağlamak için, Müslümanların Endülüs'ten atılmalarını hedefleyen uzun vadeli bir istila hareketinin temel stratejisidir ki, bu İspanyol kaynaklarda Reconquista (yeniden fetih-geri alma) kelimesiyle ifade edilir. Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, I, 153-156. Müstakil bir kaynak olarak bkz. Şeyban, Lütfi, *Reconquista, Endülüs'te Müslüman-Hiristiyan İlişkileri*, İz Yay., İstanbul 2003.

⁹³ Özdemir, "Gırnata", *DİA*, XIV, 53; Alî, *el-İmâm eş-Şâtîbî*, s. 26.

⁹⁴ Bu süreci etkileyen faktörler için bkz. Özdemir, Mehmet, "Endülüs'ün Yıkılış Sürecinde Öne Çıkan Bazı Hususlar," *AÜİF Dergisi*, XXXVI, ss. 233-254, Ankara 1997, s. 236-254.

⁹⁵ Bu kurumlar, görevleri ve devlet içindeki yeri hakkında geniş bilgi için bkz. Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 53 vd.

şartlarla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.⁹⁶

b. Sosyal Yapı

Şâtıbî'nin Gırnata'da yaşadığı daha önce belirtilmişti. Müslümanlar tarafından m. 712 yılı ortalarında fethedilen Gırnata, önceleri 'İlbîre'ye (Elvira)⁹⁷ bağlı bir şehir idi. İlbîre'de hicri 400'lü yıllarda yaşanan Berberîlerin isyan hareketi sonrasında burada yaşayan Müslümanlar Gırnata'ya göç etmeye başladılar. Bunun bir sonucu olarak da Gırnata büyük bir kültür merkezi haline gelmeye başladı.⁹⁸

Gırnatanın sosyal yapısı hakkında bilgi veren Lisânü'd-Dîn İbnu'l-Hatîb (v. 776/1374); Gırnata'da Arapların, Berberîlerin ve Muhacirlerin dostluk ve kardeşlik içinde sosyal barışı sağlamış olarak yaşadıklarını bildirmektedir. Yine onun verdiği bilgilere göre, toplumun görüntüsü ve yaşantısı açıkça bolluk ve lüks içerisinde yaşadıkları izlenimini veriyordu.⁹⁹ Ticaret vb. sebeplerle İslam dünyasının çeşitli bölgelerinden; başta Afrika olmak üzere Fransa ve İtalya'dan ve de Aragon ve Kastilya'dan gelmiş olanlar da bulunmaktaydı. Yahudilerin burada bulunma sebebi olarak da baskı görmeden yaşama imkânı bulmaları gösterilir.¹⁰⁰

Gırnatanın siyasi yapısı hakkında bilgi verilirken belirtildiği üzere, özelde İlbîre'nin, genelde de diğer Endülüs şehirlerinin işgal edilmesi sebebiyle buralarda yaşayanlar Gırnata'ya göç etmiş ve bu şehrin sosyal yaşantısını değişikliğe uğratmışlardır. Sosyal yaşantının bir bölümü olarak dini hayatta da bazı olumsuzluklar meydana gelmiş ve bidatler yayılma zemini bulmuştur. Hatta bu değişimlerin ulaştığı noktada, gerçek anlamda dini yaşantıya insanları davet eden âlimler dahi Kitap, sünnet ve selef-i salihin denilen ilk dönem Müslümanlarının yaşantısından uzaklaşmakla itham edilmişlerdir. Bu tarihi gerçeklik Şâtıbî'nin maruz kaldığı ithamların da sebebini teşkil etmektedir.¹⁰¹ Şâtıbî'nin bidatler karşısında takındığı tavrın bir sonucu olarak¹⁰² *el-İ'tisâm* adlı müstakil bir eser kaleme almasını da, yine bu tarihi veriler çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir.

c. Kültürel Durum

İlgili dönemde Gırnata'da ilim ve kültür hayatı, siyasi ve sosyal alanda yaşanan belirsizliğin aksine oldukça olumlu bir görünüm arz etmektedir. Kur'ân, hadis rivayeti, fıkıh ve nahiv en çok rağbet edilen ilimlerin başında gelmektedir. Fıkıh mezhebi olarak ise Mâlikî Mezhebi yaygındı. Şâtıbî'nin fıkıh ve nahivde uzman-

⁹⁶ Ubeydî, *eş-Şâtıbî*, s. 33.

⁹⁷ Bkz. Hamevî, *age.*, I, 322-323.

⁹⁸ Alî, *el-İmâm eş-Şâtıbî*, s. 20; İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 91-93; Ubeydî, *eş-Şâtıbî*, s. 27.

⁹⁹ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 135-137.

¹⁰⁰ Parlak, *Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb*, s. 21.

¹⁰¹ Ubeydî, *eş-Şâtıbî*, s. 29-30. Dönemin şartları için ayrıca bkz. Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, III, 28-29.

¹⁰² Şâtıbî, *el-İ'tisâm*, I, 27-28.

laşmış olmasını bu açıdan da değerlendirmek gerekmektedir. Bazı aileler ilmi faaliyetlerde ön plana çıkmıştı.¹⁰³ Benû 'Âsim ailesinden Ebû Bekr Muhammed b. 'Âsim ve Ebû Yahyâ b. 'Âsim, Şâtıbî'nin fıkıh alanında önde gelen talebeleri idi.¹⁰⁴

Kaynaklar Gırnata'daki fikri gelişmenin en önemli sebebi olarak da sultanların ilim adamlarını ve edebiyatçıları himaye etmelerini göstermektedir. Özellikle de Benî Ahmer devletinin kurucusu Muhammed b. el-Ahmer, Ebû'l-Haccâc Yusuf b. İsmail ve oğlu Sultan Muhammed Ğanî Billâh bu alanda verdikleri önemli destekle anılmaktadırlar.¹⁰⁵

Gırnata'da bu dönemde iki önemli medrese bulunmakta idi. Bunlar, "el-Câmi'u'l-A'zam" ve "Nasriye Medresesi"dir. el-Câmi'u'l-A'zam'da ders veren ilim adamları arasında, devrin en önemli alimlerinden Şâtıbî'nin de hocası olan Ebû Sa'îd b. Lübb ve Ebû Bekr Ahmed b. Cuzeyy sayılabilir. Nasriye Medresesi'nde ise, Ebû Ca'fer Ahmed b. Hâtîme ve Ebû İshâk İbrâhim b. Futûh hem ders vermişler hem de fetvaları ile halkı aydınlatmışlardır.¹⁰⁶ Şâtıbî'nin de aralarında bulunduğu pek çok âlimin bu medreselerde –özellikle el-Câmi'u'l-A'zam'da– yetiştiği bilinmektedir.¹⁰⁷ Dönemin ilmi seviyesini göstermesi açısından İbn Haldûn (v. 784/1382) ve İbnu'l-Hatîb'in (v. 776/1374) bu dönemde yetiştiğinin bilinmesi ölçü olarak yeterlidir.¹⁰⁸

d. Ekonomik Durum

Ulaşılan bilgilere göre, Gırnata'da Akdeniz ticaretinde meydana gelen değişmelerin etkileri görülmeden önce ekonomi şehirselsel ve kırsal olmak üzere iki yönlü idi. Kırsal bölgelerde ekonomi tarım ve hayvancılık merkezli idi. Şehirlerde ise el sanatları ve ticaret en verimli ekonomik faaliyetler olmuştur. Şehirlerde yaşayanların hayat standartlarında gözle görülür bir farklılık bulunmaktaydı. Üretim kaynaklarını ellerinde tutan aristokrat kesimin lüks bir hayat sürdürdüğü bariz bir şekilde fark edilmekteydi.¹⁰⁹

Şehir ekonomisi lüks eşyalar ve tüketim üzerine olduğu için asıl üretimin kırsal kesimde olduğu kaynaklarda bildirilmektedir. Köy yaşantısının zorlukları sebebiyle kırsal kesimden şehirlere göç yoğunluk kazanmıştır. Daha sonraları ise Akdeniz ticaretinin de etkisi ile üretim yükü, kırsal ekonomiden şehir ekonomisine kaymıştır.¹¹⁰ Akdeniz ticaretinin yükselişi ile birlikte kırsal ekonomi-

¹⁰³ Benû Zuhr tıp alanında, Benû Rüşd fıkıh ve felsefede, Benû'l-Hatîb edebiyat ve şiirde, Benû 'Âsim ise fıkıh ve edebiyatta temayüz etmiş ailelerdi. Bkz. Parlak, *Lisânüddin İbnü'l-Hatîb*, s. 30-31.

¹⁰⁴ Adı geçen ilim adamları hakkında "Şâtıbî'nin Hayatı" konusu içerisinde bilgi verilmiştir.

¹⁰⁵ Alî, *el-İmâm eş-Şâtıbî*, s. 32-33.

¹⁰⁶ Alî, *el-İmâm eş-Şâtıbî*, s. 33-35; Ubeydî, *eş-Şâtıbî*, s. 48-50.

¹⁰⁷ Bu âlimler arasında İbnu'l-Fahhâr el-İbîrî, İbn Cuzeyy, İbn Lubbb, Lisânü'd-Dîn İbnu'l-Hatîb ve Ebû Zekeriyâ b. Huzeyl (v. 753/1352) de sayılabilir. Ayrıntılı bilgi ve bu medreselerde görülen dersler için bkz. Ubeydî, *eş-Şâtıbî*, s. 48-50; Şâtıbî, *el-Ffâdât*, s. 21, 100, 160, 163, 164, vb.

¹⁰⁸ Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 98.

¹⁰⁹ Ekonomik unsurlar ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz. İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 137-138.

¹¹⁰ Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 77.

den şehir ekonomisine geçiş, bakır dinarın kabulü ve diğer etkenler Gırnata'da yaşam tarzını derinden etkilemiş; yeni iş ortaklık şekilleri, akit ve muameleler ile yeni hukuki problemleri de beraberinde getirmiştir.¹¹¹

Şâtıbî'nin yaşadığı dönemin iktisadi kaynakları olarak; yeterli derecede olmamakla birlikte tarım, Nasrî ekonomisinin temelini teşkil eden endüstri, genelde lüks eşyalarla sınırlı fakat gelişmiş bir el sanatları, özellikle V. Muhammed el-Ğanî Billâh dönemindeki ticari antlaşmalarla geliştirilen deniz ticareti ve buna bağlı olan kara ticareti önemli bir yer tutmaktadır.¹¹²

Endülüs coğrafyasının dar bir dönemine ışık tutmak hedefinde olan bu çalışmamızda Ebû İshâk eş-Şâtıbî ve onun yaşadığı dönemde Gırnata ele alınmıştır. Dönemin ilmi birikimi hocaları, talebeleri, eserleri ile Şâtıbî'nin hayatı özetinde ortaya konulmaya gayret edilmiştir.

Daha önce de ifade edildiği üzere bir bütün olarak Gırnata tarihi bu makalenin boyutlarını aşacağı gerekçesiyle, sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel yönüyle de Gırnata Şâtıbî'nin yaşadığı dönem çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kaynaklar:

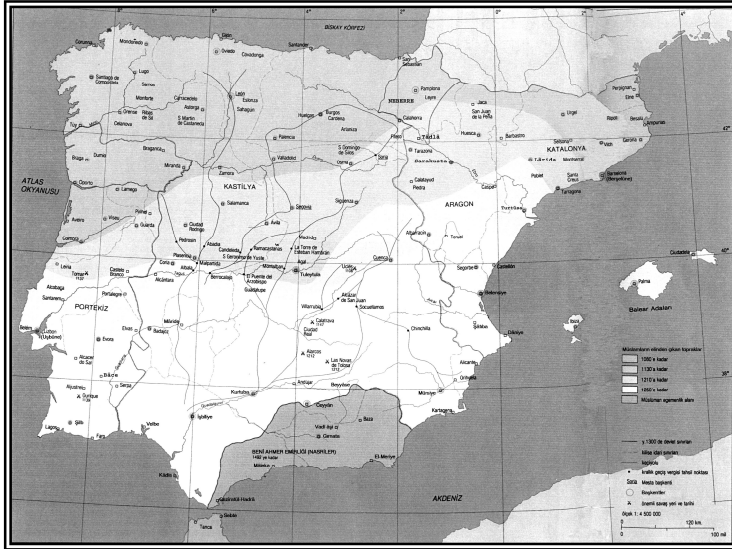
- » Ahmed Bâbâ, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Ahmed b. Ömer b. Muhammed Bâbâ et-Tinbukî (v. 1032 h.), *Neylu'l-Hibtihâc bi Tatrizi'd-Dibâc* (İbn Ferhûn'un *ed-Dibâc*'i ile birlikte), Mısır 1351 h.
- » Alî, 'Abdurrahmân Âdem, *el-İmâm eş-Şâtıbî 'Akâidetuhû ve Mevkufuhû mine'l-Bide'* ve *Ehlihâ*, Mektebetu'r-Ruşd, Riyâd 1998.
- » Baltacı, Burhan, *Şâtıbî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*, Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Halis Albayrak, Ankara 2005, X+237 s.
- » _____, "Ebû İshâk eş-Şâtıbî'nin (790/1388) Şahsı Ve Eserlerinin Künyelerine Dair Bilgiler Üzerine Bir Değerlendirme," *Dinî Araştırmalar*, c. 8, sy. 23, ss. 239-244, Ankara 2005.
- » Brockelmann, Carl, *GAL.*, Leiden 1938.
- » Cevherî, İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve's-Sihâhu'l-'Arabiyye*, I-VI, thk. Ahmed 'Abdu'l-Gafûr Attâr, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Mısır ts.
- » Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed (v. 370 h.), *Tehzîbu'l-Luğa*, I-XV, thk. 'Abdu's-Selâm Serhân, ed-Dâru'l-Misriyye, ts. ys.
- » Firûzâbâdî, Mecduddin, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, I-IV, Daru'l-Cil, Beyrut ts.
- » Hamevî, Ebû 'Abdillâh Yâkût b. 'Abdillâh er-Rûmî el-Bağdâdî (v. 626 h.), *Mu'cemu'l-Buldân*, I-X, Matba'atu's-Se'âde, Mısır 1324/1906.
- » İbn Mansûr, 'Abdu'l-Vehhâb, *A'lâmu'l-Mağribi'l-'Arabî*, ys. 1979.
- » İbnu'l-Hatîb, Lisânu'd-Dîn Muhammed b. Sa'îd (v. 776/1374), *el-İhâta fî Ahbâri Ğarnâta*, (nşr. Muhammed 'Abdullah 'inân) Mektebetu'l-Hâncî, I-IV, Kahire 1973-1978.
- » Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemu'l-Muellifîn Terâcimu Musannifi'l-Kutubi'l-'Arabiyye*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût ts.
- » Lévi, E.-Provençal, "Şâtibe", *İA*, XI, 351-352, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.
- » _____, "Nasrîler", *İA*, IX, 114-118, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964.
- » Mahlûf, Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Munestirî, *Şeceratu'n-Nürî'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye*, Kahire 1349 h.
- » Mahmasânî, Subhî, *el-Mucâhidûne fî'l-Hakk*, Beyrût ts., ss. 29-30.
- » Makkarî, Ebu'l-Abbâs Ahmed et-Tilimsânî (v. 1041 h.), *Nefhu't-Tîb fî Ğusni'l-Endelus er-Ratîb*, ys. ts.
- » Matthew, Donald, *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi Ortaçağ Avrupası*, trc. Mehmet Ali Kılıçbay, İletişim Yay., İstanbul 1988.
- » Mes'ûd, Muhammed Hâlid, *İslam Hukuk Teorisi (Islamic Legal Philosophy)*, trc. Muharrem Kılıç, İz Yay. İstanbul 1997.
- » Mucârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. 'Alî el-Endelûsî (v. 862 h.), *Bernâmecu'l-Mucârî*, nşr. Muhammed Ebu'l-Ecfân, Beyrut 1982.

¹¹¹ Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 43.

¹¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Mes'ûd, *İslam Hukuk Teorisi*, s. 80-84.

- » Nass, İhsan, *Kitâbu'l-Kabâilü'l-Arabiyye Ensâbihâ ve A'lâmihâ*, (II), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 2000.
- » Özdemir, Mehmet, "Endülüs'ün Yıkılış Sürecinde Öne Çıkan Bazı Hususlar," *AÜF Dergisi*, XXXVI, ss. 233-254, Ankara 1997.
- » _____, "Endülüs", *DİA*, c. XI, ss. 211-225, İstanbul 1995.
- » _____, "Gırnata", *DİA*, c. XIV, ss. 51-57, İstanbul 1996.
- » _____, *Endülüs Müslümanları*, I-III, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1994, 1997.
- » Parlak, Nizamettin, *Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in Siyâsî Kişiliği ve Tarihiçliği*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004.
- » Raysûnî, Ahmed, *Nazarıyyetu'l-Makâsîd 'inde'l-İmâm eş-Şâtîbî*, el-Ma'hedu'l-Âlemî li'l-Fikri'l-İslâmî 1995.
- » Sa'îdî, Abdü'l-Mute'âl, *el-Muceddidün fi'l-İslâm*, Mektebetu'l-Âdâb, Kahire ts.
- » Sem'ânî, Ebû Sa'îd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî (v. 562 h.), *el-Ensâb*, I-V, thk. Abdullâh Ömer el-Bârûdî, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrut 1408/1988.
- » Seybold, C.F., "Gırnata", *İA*, IV, 779-781, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964.
- » Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâtî (790/1388), *el-Muvâfakât*, I-VI, thk. Ebû 'Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân, Dâru İbn 'Affân, Mısır h.1421.
- » _____, *el-İ'tisâm*, (I-II), thk. Mahmûd Ta'me Halebî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1997.
- » _____, *el-İfâdât ve'l-İnşâdât*, thk. Muhammed Ebû'l-Ecfân, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1986.
- » _____, *Fetâvâ el-İmâm eş-Şâtîbî*, thk. Muhammed Ebû'l-Ecfân, Matba'atu'l-Kevâkib, Tunus 1985.
- » Şeyban, Lütfî, *Reconquista, Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*, İz Yay., İstanbul 2003.
- » Ubeydî, Hammâdî, *eş-Şâtîbî ve Makâsîdu's-Şerî'a*, Beyrut 1992.
- » Venşerîsî, *el-Mi'yâru'l-Mu'rib ve'l-Câmiu'l-Mağrib an Fetâvâ Ehli İfrîkiyye ve'l-Endelus ve'l-Mağrib* I-XII.
- » Zebîdî, Muhammed Murtedâ el-Huseynî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, I-XX, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994.
- » Zirikîlî, Hayruddîn, *el-A'lâm Kâmusu Terâcîm li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ*, I-X, ys. 1954.

EK: HARİTA

Şâtîbî'nin Yaşadığı Dönemde Endülüs ve Benî Ahmer Devleti (Nasrîler).¹¹³

¹¹³ Matthew, Donald, *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi Ortaçağ Avrupası*, trc. Mehmet Ali Kılıçbay, İletişim Yay., İstanbul 1988, s. 114. (Harita yeniden düzenlenmiştir.)